

Перепелюкова Олена Василівна,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин, Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

Perepeliukova Olena,
Doctor of Economics, Associate Professor,
Simon Kuznets
Kharkiv National University of Economics,
<https://orcid.org/0000-0003-0385-4047>

**БЕЗПЕКОВІ ЧИННИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА
РЕГІОНІВ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВИ
THEO SECURITY FACTORS OF ENSURING THE TERRITORIAL ORGANIZATION OF THE
ECONOMY IN THE REGIONS UNDER THE CONDITIONS OF POST-WAR STATE
RECONSTRUCTION**

Перепелюкова О. В. Безпеківі чинники
забезпечення територіальної організації
господарства регіонів в умовах повоєнного
відновлення держави. *Український журнал
прикладної економіки та техніки*.
2022. Том 7. № 4. С. 285 – 290.

Perepeliukova O. Security factors of ensuring
the territorial organization of the economy in
the regions under the conditions of post-war
state reconstruction. *Ukrainian Journal of
Applied Economics and Technology*.
2022. Volume 7. № 4, pp. 285 – 290.

У статті визначено основні особливості регіонального розвитку та організації господарства в регіональному розподілі. Проаналізовано показники регіонального розвитку, що дало змогу виокремити регіони-лідери та аутсайди за відповідними показниками. На основі проведених досліджень було сформовано основні проблеми територіального розподілу організації господарства. Визначено ключові аспекти загроз регіонального розвитку з урахуванням військових дій на території України. Було обґрунтовано особливості сучасного стану соціально-економічних систем з урахуванням безпекової ситуації та продовження бойових дій. Виокремлено основні напрями безпеки територіальної організації господарства регіонів в умовах повоєнного відновлення держави. Виокремлено особливості повоєнної відбудови промислових регіонів. Доведено необхідність забезпечення різних напрямів безпеки з подальшим відновленням функціонування регіональних економічних систем.

Ключові слова: територіальна організація господарства, повоєнне відновлення, регіональний розвиток, відбудова територій, забезпечення безпеки.

The article defines the main features of regional development and the organization of the economy in restricted distribution. The indicators of regional development were analyzed, which made it possible to single out the leaders and outsiders among regions according to the relevant indicators. Based on the research, the main problems of the territorial distribution of the organization of the economy were formed. The critical aspects of threats to regional development have been determined, considering military actions on the territory of Ukraine. The peculiarities of the current state of socio-economic systems were substantiated, considering the security situation and the continuation of hostilities. Based on the conducted theoretical studies, weak points in the organization of the regional economy were identified, and it is necessary to develop appropriate decisions on the part of the authorities in matters of ensuring the security of the functioning of the economic systems of the regions in the post-war period of reconstruction. It was proved that the natural climatic conditions formed the appropriate affiliation of territories to the sectoral distribution, which affects the formation of poles of growth in the sectoral aspect and reduces the adaptive capabilities of regional development to the influence of the external environment. It was determined that in Ukraine in the pre-war period, the most developed regions were those in which the critical type of activity was industry, which ensured the development of the innovation and investment potential of the territories and a high-income population. The damage caused to infrastructural and industrial facilities led to the forced migration of people within and abroad. Such consequences harmed the socio-economic condition of the regions and the state. The main directions of security of the territorial organization of the economy in the regions under the conditions of the post-war recovery of the state are highlighted. Features of the post-war reconstruction of industrial parts are highlighted. The need to ensure various areas of security for the population with the subsequent restoration of the functioning of regional economic systems has been proven.

Keywords: territorial organization of the economy, post-war reconstruction, regional development, reconstruction of territories, ensuring security.

Вступ

Проблеми територіальної організації господарства в Україні багато в чому залежать від економічних, політичних та соціальних умов. На їх регіональний розподіл суттєво вплинуло географічне положення частини регіонів, яке сформувало ресурсний потенціал території, що суттєво вплинуло на формування пріоритетності тих чи інших видів господарств. Орієнтація на сировинні види діяльності призводить до нерівномірного розподілу та збільшення диспропорцій в регіональному розрізі. Зосередження промислових видів діяльності в східних та центральних регіонах впливає на збалансування міжрегіонального сталого розвитку, збільшує

© Перепелюкова Олена Василівна, 2022

міграційні процеси через різницю в доходах населення, які впливають на якість життя. Збільшення таких диспропорцій впливає на зростання розриву між центром та віддаленими від нього територіями, що може привести до зниження контролю над ними та поступовим загостренням кризи. За період військової агресії найбільшого руйнування зазнають промислові регіони, на сьогодні збитки від руйнації стратегічних промислових підприємств оцінено майже в 50 млрд грн. Зруйновано або пошкоджено стратегічні підприємства в Харкові, Києві, Чернігові, Сумах, Миколаєві, Херсоні та інших. Частина малого та середнього бізнесу зробили релокацію в більш спокійні регіони, що призводить до деіндустріалізації міст та регіонів, які створювали промисловий потенціал держави. Такі наслідки впливатимуть на розміщення продуктивних сил та визначатимуть можливість повернення населення в такі міста та регіони. Загалом події 2022 року в Україні дозволили визначити слабкі сторони в організації господарства регіонів, що потребує розробки відповідних рішень з боку влади в питаннях забезпечення безпеки функціонування господарчих систем регіонів в повоєнний період відбудови.

Питанням розвитку регіонів України та повоєнного відновлення держави присвячено багато досліджень вітчизняних та закордонних вчених. Серед вітчизняних вчених слід виокремити роботи М. П. Бутка, В. М. Геєця, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, В. С. Загорського, Т.В. Пепи, І. З. Сторонянської, С.О. Тульчинської та інших. Проте питання повоєнного відновлення господарств в регіональному розподілі на сьогодні потребують більш широкого дослідження.

Мета статті

Полягає у виокремленні чинників, які сприятимуть забезпеченню безпеки територіальної організації господарства регіонів в умовах повоєнного відновлення держави.

Виклад основного матеріалу

Повоєнне відновлення території держави повинно базуватися на нових принципах сталого розвитку, які включають екологічність виробництва, енергоефективність та використання принципів Індустрії 4.0 та 5.0. Основні проблеми, які спостерігаються в територіальній організації господарств в регіональному розрізі, можна в загальному вигляді поділити на наступні (рис. 1). Різниця в регіональному розвитку позначається на доходах населення, їх зайнятості,

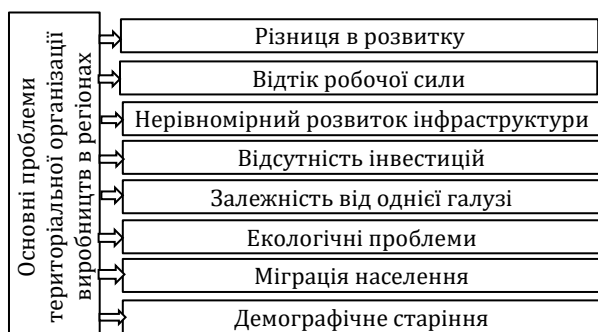


Рис. 1. Основні проблеми територіальної організації виробництв

Джерело: розроблено автором

впливу зовнішнього середовища [1]. Концентрація промислових видів діяльності на певній території негативно впливає на її екологічний стан, що також знижує привабливість регіонів.

Подолання виокремлених проблем здійснюється за рахунок залучення державних та місцевих органів влади, розробки відповідних програм та стратегій щодо підтримки та розвитку таких територій. Основу таких програм та стратегій складають заходи щодо інфраструктурного розвитку, впровадження інноваційних проектів, залучення інвестицій, створення робочих місць. Ефективність територіального розподілу виробництв передбачає рівномірність регіонального розвитку з точки зору якості життя населення та забезпечення їх добробуту. В Україні в довоєнний період найбільш розвиненими були регіони, в яких ключовим видом діяльності була промисловість, яка забезпечувала розвиток інноваційно-інвестиційного потенціалу територій, високий рівень доходів населення. Так, якщо розглядати обсяг реалізованої промислової продукції за регіонами в порівнянні 2012 рік та 2021 рік, то в регіональному розподілі лідерами за показником є м. Київ та Київська область, Дніпропетровська область, Донецька область, Запорізька область, Полтавська область (рис. 2). Важливим показником щодо добробуту життя населення є їх купівельна спроможність забезпечувати себе необхідними для життя товарами та послугами. Реалізація цієї спроможності визначається різницею між доходами та витратами в регіональному розподілі (рис. 3).

доступі до соціальної інфраструктури. Такі тенденції призводять до відтоку робочої сили та молоді в більш розвинені міста та закордон, що впливає на міграційні процеси та призводить до старіння населення в малих містах та селах. Низький рівень інфраструктурного забезпечення знижує інвестиційну привабливість регіонів, що негативно позначається на економіко-виробничому потенціалі та рівні життя населення. Природньо кліматичні умови сформували відповідну приналежність територій до галузевого розподілу, що впливає на формування полюсів зростання в галузевому аспекті та знижує адаптивні можливості регіонального розвитку до

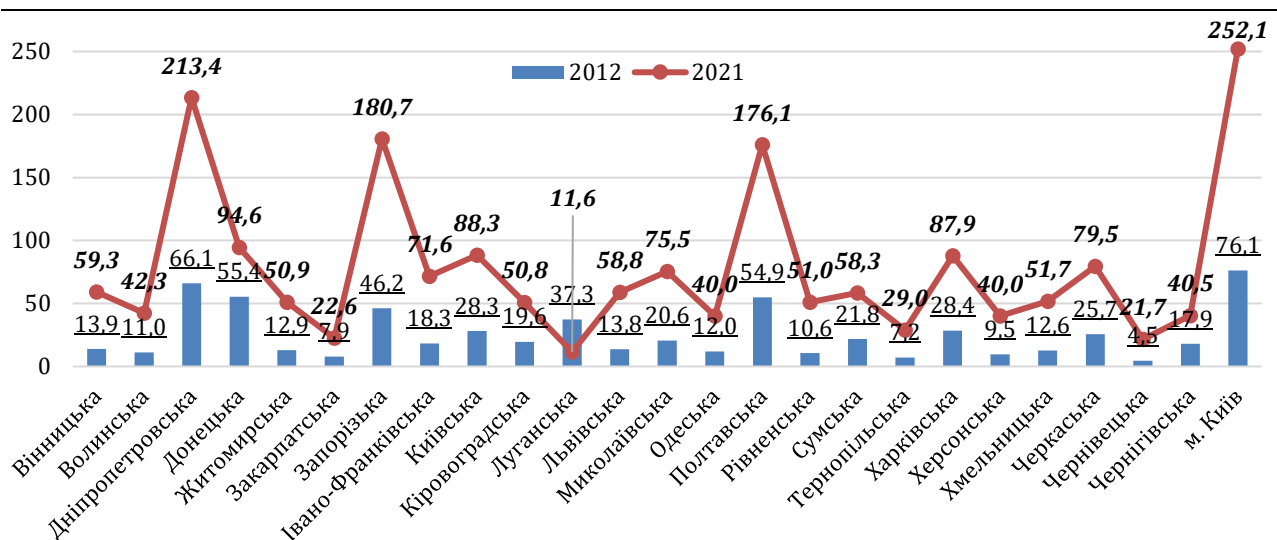


Рис. 2. Розподіл обсягів реалізованої промислової продукції у розрахунку на 1 особу за регіонами в 2012 та 2021 рр. (тис. грн)

Джерело: [4]

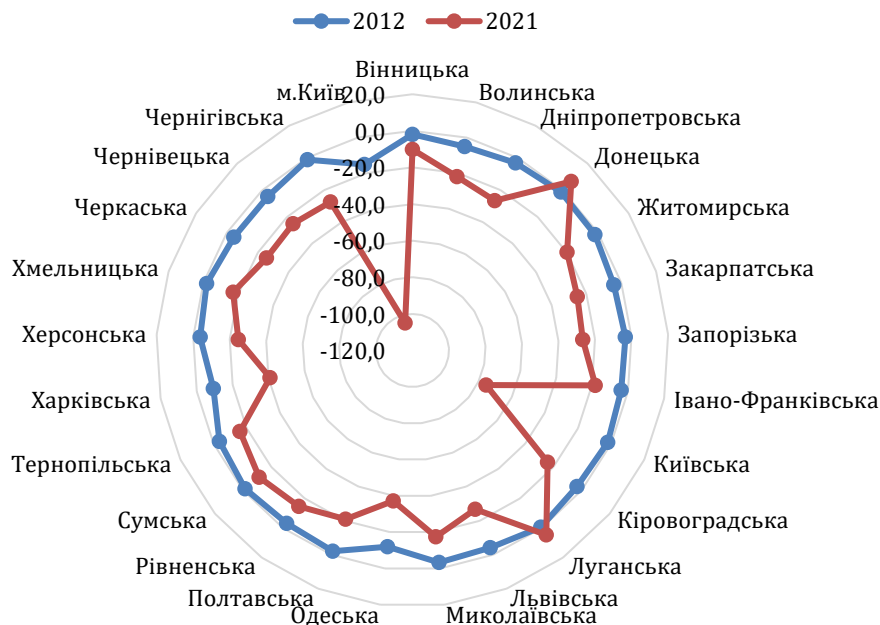


Рис. 3. Різниця між доходами та витратами населення у розрахунку на 1 особу в регіональному розподілі за 2012 та 2021 рр. (тис. грн/особу)

Джерело: [4]

Як видно з рис. 3, у 2012 році найбільший розрив в доходах та витратах спостерігався у м. Києві (-15134 грн), Одеській області (-11971 грн), Харківській області (-9285 грн). Найменший рівень розриву у доходах та витратах спостерігався у Луганській області (-626 грн), Чернігівській області (-1122 грн), Донецькій області (-1248 грн) та Сумській області (-1337 грн). У 2021 році збільшення доходів над витратами спостерігалось в Донецькій та Луганській областях (6727 грн та 4623 грн, відповідно), проте говорити про економічне зростання в цих регіонах не доцільно, оскільки з 2014 року більшість територій цих областей є тимчасово окупованими. Серед інших регіонів найменший розрив у доходах та витратах в Вінницькій області (-10177 грн), Сумській області (-11322 грн), Рівненській області (-14606 грн). Найбільший розрив спостерігається у м. Києві та Київській області (-104411 грн та -75458 грн, відповідно), Харківській області (-40809 грн), Одеській області (-37206 грн), Чернігівській області (-27370 грн).

На сьогодні в Україні основним показником, який характеризує стан соціально-економічного розвитку регіонів, є показник валового регіонального продукту. В розрахунку на одну особу його регіональний розподіл наведено на (рис. 4). Так, згідно з наведеними даними серед п'ятірки регіонів лідерів за показником валового регіонального продукту в 2012 році

можна виокремити м. Київ, Дніпропетровську область, Київську область, Донецьку область та Полтавську область. До п'ятірки регіонів аутсайдерів можна виокремити Чернівецьку область, Тернопільську область, Закарпатську область, Херсонську та Рівненську області. У 2021 році п'ятірку лідерів за показником склали м. Київ, Полтавська область, Дніпропетровська область, Київська область, Запорізька область. До регіонів з нижчим рівнем валового регіонального продукту на одну особу віднесено Луганську область, Закарпатську область, Чернівецьку область, Донецьку область, Рівненську область.

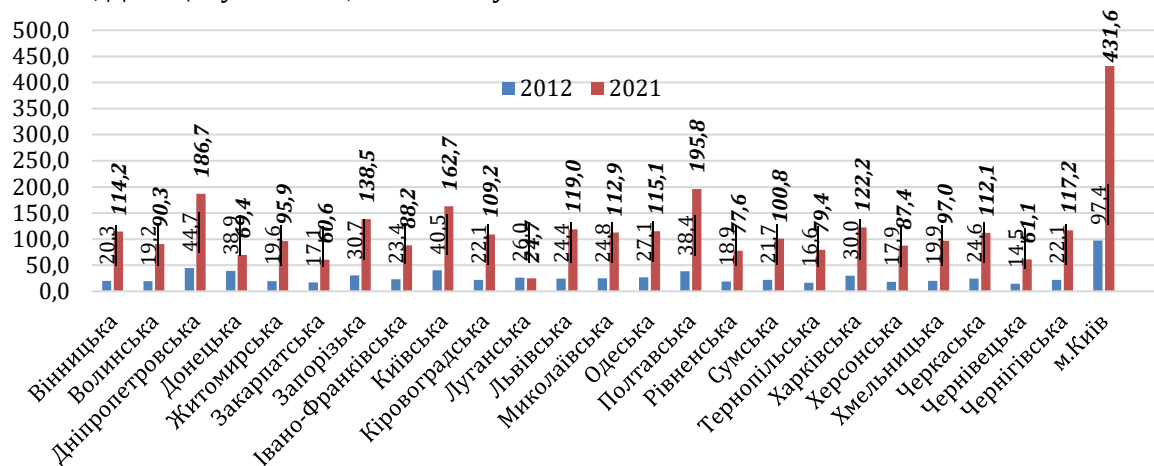


Рис. 4. Регіональний розподіл валового регіонального продукту в розрахунку на 1 особу населення в 2012 та 2021 рр. (тис. грн)

Джерело: [4]

Можна зробити висновок, що найбільш розвиненими є промислові регіони України, в яких збільшується рівень як доходів, так і витрат, збільшується добробут населення. Проте, негативним наслідком є погіршення екологічної ситуації в цих регіонах, що негативно відображається на тривалості життя, здоров'я населення. З початком військової агресії на території України руйнувань зазнали більшість регіонів тією чи іншою мірою. Завдана шкода інфраструктурним об'єктам, об'єктам промисловості призвела до вимушеної міграції населення в межах держави та закордон. Такі наслідки мали негативний вплив на соціально-економічний стан регіонів та держави в цілому. Так, за даними аналітичних досліджень ООН станом на квітень 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб складала 7 707 000 осіб [3].

Серед областей найбільше офіційно зареєстрованих ВПО є в Дніпропетровській області, Київській області, Львівській області, Полтавській області. За період військових дій значна частина населення прифронтових регіонів перемістилася в більш спокійні західні регіони (Івано-Франківська область, Чернівецька область, Тернопільська область, Хмельницька область, Львівська область, Волинська та Закарпатська області). Через такий міграційний рух на бюджети цих регіонів збільшилося навантаження в соціальному секторі, проблема з працевлаштуванням населення через брак робочих місць. Проте, з позитивних моментів можна виокремити, що в ці регіони багато підприємств малого бізнесу релокували свої підприємства з територій активних бойових дій [7].

Реальні збитки та втрати на сьогодні оцінити неможливо, оскільки бойові дії ще продовжуються. Проте, незважаючи на продовження бойових дій, державі та органам місцевого самоврядування вже сьогодні необхідно розробляти заходи щодо відновлення та організації господарств регіонів у повоєнний період. Для ефективної організації виробництва в регіональному розподілі необхідно враховувати ресурсний потенціал територій для ефективного його використання. Основними завданнями щодо організації виробництва є: розвиток інфраструктури, який повинен забезпечувати інвестиційну привабливість регіонів за рахунок створення та модернізації транспортних мереж, енергетичної та соціальної інфраструктури; економічне стимулювання регіонального розвитку за рахунок надання пільг та грантів для розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні для забезпечення робочих місць, створення умов для ефективної інвестиційної політики; розвиток освіти та науки, які сприятимуть розвитку інтелектуально-інноваційного сектору та забезпеченню конкурентоспроможності регіону; розвиток соціальної інфраструктури та підтримка за рахунок забезпечення доступу до медичних послуг, житла та інше; розвиток сільських територій та підтримка агропромислового комплексу; забезпечення екологічності та енергоефективності виробництва, сприяння охороні навколишнього середовища; розвиток сфери туризму, туристичної інфраструктури, популяризації туристичних об'єктів.

Важливим є відновлення промислових об'єктів за новими принципами індустрії 4.0 та 5.0, які засновані на використанні інноваційного розвитку, екологічності, безпечності виробництва, високої продуктивності праці та енергоефективності, що для України є важливим аспектом, оскільки більшість енергетичних об'єктів на сьогодні зруйновані [6]. Першочерговим є відновлення територій пріоритетного розвитку, відбудова житлового фонду, критичної інфраструктури, сприяння розвитку малих та середніх підприємств для забезпечення робочих місць та життєдіяльності територій.

Формування інноваційних хабів та розвиток інтелектуально-кадрового потенціалу сприятиме розвитку високотехнологічних виробництв. Запровадження відповідних заходів повинно сприяти гармонізації відносин між регіонами та центром в питаннях [2]:

фінансування масштабних проєктів за рахунок акумулювання ресурсів держави та регіонів для вирішення гострих проблем,

узгодженість інтересів органів влади різного рівня для реалізації стратегічних завдань зі сталого регіонального розвитку та дотримання принципів інклюзивної економіки;

розподіл джерел інвестування проєктів за рахунок залучення приватного капіталу для фінансування проєктів з регіонального розвитку;

чіткий розподіл відповідальності за кінцеві результати реалізації проєктів між урядом та місцевими органами влади.

Для цього перш за все необхідна тісна співпраця органів влади та місцевого самоврядування з бізнес-структурами для створення ефективного механізму взаємодії та формування потужного економічного потенціалу в регіонах [5]. Проте для реалізації таких заходів необхідним першочерговим завданням є забезпечення фізичної безпеки населення на всій території держави. Основні напрями щодо забезпечення безпеки територіальної організації господарства регіонів в умовах повоєнного відновлення держави наступні (рис. 5).

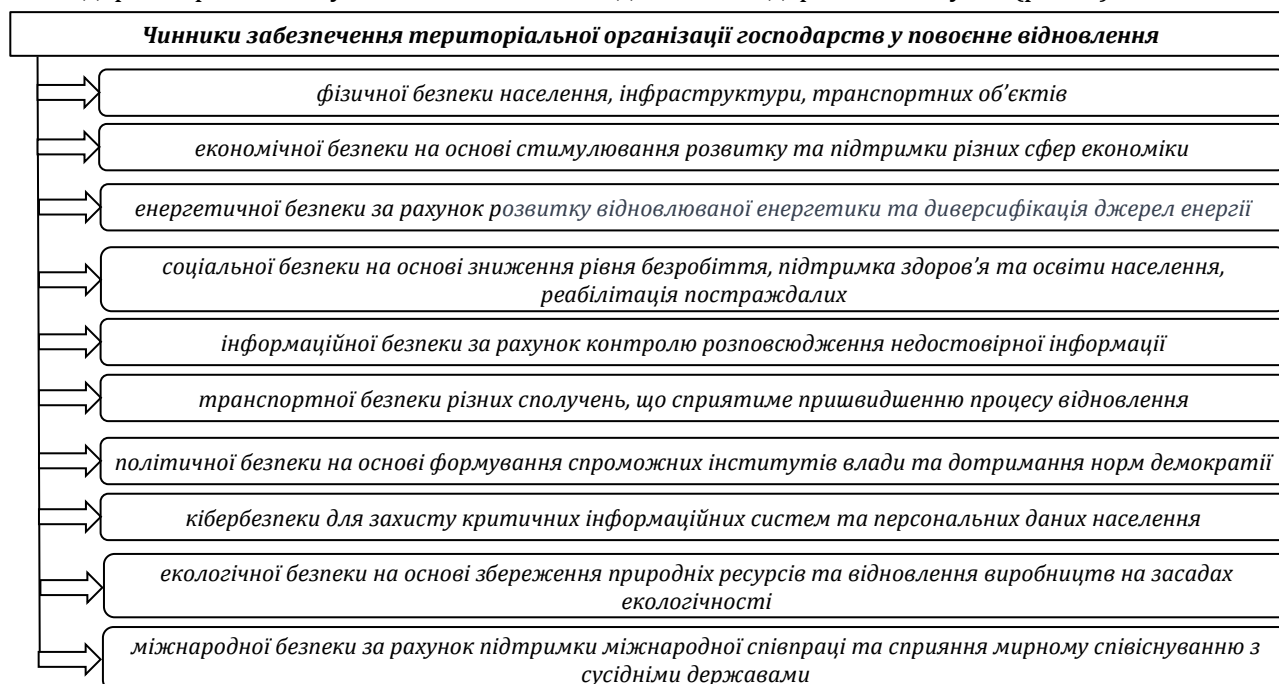


Рис. 5. Напрями забезпечення безпеки територіальної організації виробництв в повоєнний період відновлення

Джерело: розроблено автором

Ці безпекові чинники мають сприяти стабілізації регіонів та забезпеченню умов для економічного росту і розвитку після повоєнного відновлення держави. Ці аспекти безпеки мають взаємозв'язок і вимагають комплексного підходу. Держава повинна розробити стратегію та план дій, спрямованих на забезпечення територіальної організації господарства регіонів після повоєнного відновлення. Територіальна організація господарства регіонів в умовах повоєнного відновлення держави є критичним фактором для успішного економічного і соціального відновлення після воєнного конфлікту [8].

Адаптивні можливості бізнесу та регіональних економічних систем визначаються швидкістю їх реакції на зміни оточуючого середовища з мінімальними негативним наслідками. Розбудову зруйнованих об'єктів та підприємств необхідно здійснювати з урахуванням максимально можливих адаптивних можливостей, для швидкого реагування на зміни

зовнішнього оточення, що дозволить мінімізувати ризики та матеріальні втрати внаслідок несприятливих подій.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Отже, було проаналізовано стан регіонального розвитку в довоєнний період 2012 та 2021 років, порівняно їх основні відмінності в регіональному розрізі, що дало змогу виокремити за відповідними показниками регіони лідери та регіони аутсайтери. Було визначено, що на сьогодні в Україні основним критерієм ефективності регіонального розвитку є показник валового регіонального продукту. Одним з показників оцінки добробуту населення є показник купівельної спроможності, який можна визначити на основі різниці між доходами та витратами на одну особу. Так, за період 2012 та 2021 років в Україні витрати значно перевищують розмір доходів, що характеризує низький рівень платоспроможності населення та знижує рівень їх добробуту.

Було виокремлено основні проблеми територіальної організації виробництв, які знижують ефективність їх використання та ускладнюють процеси стимулювання регіонального розвитку. На основі проведених досліджень та ситуації в державі було запропоновано відповідні чинники, які забезпечують безпеку територіальної організації виробництв в повоєнний період відновлення держави. Для реалізації запропонованих заходів вже сьогодні держава та місцеві органи влади разом з бізнес-представниками повинні розробляти ефективні стратегії, програми та методики щодо визначення ступеню руйнації територій, для раціонального фінансування пріоритетності їх відновлення та подолання наслідків. У подальшому наша держава повинна будувати свою економіку з урахуванням побудови нових економічних зав'язків, які орієнтовані на країни Європи. З огляду на це відбудова та відновлення промислових об'єктів повинна відбуватися з урахуванням норм та вимог до стандартів ЄС.

Список літератури

1. Бутко М.П. Регіональна економіка в модернізаційному форматі. Київ. Центр учбової літератури. 2020. 432 с.
2. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій № 2389-IX від 09.07.2022 року.
3. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні опитування загального населення раунд 3 17 квітня 2022 року URL: file:///C:/Users/Admin10/Desktop/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%B2%202022/Public_DTM%20UKR%20Round%2021%20(raion).pdf.
4. Офіційний сайт державної служби статистики України URL: <https://ukrstat.gov.ua/>.
5. Пєпа Т.В. Сучасна парадигма регіонального розвитку продуктивних сил економічного простору України. Черкаси. Вертикаль. 2012. 526 с.
6. Підсумковий документ Міжнародної конференції з питань відновлення України (URC 2022) «Декларація Лугано» Лугано, 4–5 липня 2022 року. URL: <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>.
7. План Відновлення України. Національна рада з відновлення. URL: <https://recovery.gov.ua/>.
8. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. №1-2, 2022. с.5-9. URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

References

1. Butko, M.P. (2020). *Regionalna ekonomika v modernizaciinomu formati* [Regional economy in the modernization format]. Center for Educational Literature. Kyiv. Ukraine.
2. Zakon Ukraina (2022). Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy schodo zasad derzhavnoi rehional'noi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorij. [Law of Ukraine On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Principles of State Regional Policy and Policy of Restoration of Regions and Territories] No. 2389-IX dated July 9, 2022. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text>.
3. Zvit pro vnutrishnie peremischennia v Ukraini opytuvannia zahal'noho naselennia raund 3. [Report on Internal Displacement in Ukraine General Population Survey Round 3] dated April 17, 2022. Available at: file:///C:/Users/Admin10/Desktop/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%20%D0%B2%202022/Public_DTM%20UKR%20Round%2021%20(raion).pdf
4. Ofitsijnyj sajt derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://ukrstat.gov.ua/>.
5. Pєpa, T.V. (2012). Suchasna paradigma regionalnogo rozvitku produktivnih sil ecomnomicnogo prostoru Ukraini [Modern paradigm of regional development of productive forces of the economic space of Ukraine]. Vertical. Cherkasy. Ukraine.
6. Pidsumkovyj dokument Mizhnarodnoi konferentsii z pytan' vidnovlennia Ukrainy (URC 2022) «Deklaratsiia Luhanu». [Final document1 of the International Conference on the Restoration of Ukraine (URC 2022) "Lugano Declaration"]. Lugano, July 4-5, 2022. Available at: <https://ua.unc-international.com/ukraine-recovery-conference-2022-mizhnarodna-konferenciya-z-pitan-vidnovlennya-ukrayini>.
7. Plan Vidnovlennia Ukrainy. Natsional'na rada z vidnovlennia. [Plan for the Restoration of Ukraine. National Recovery Council]. Available at: <https://recovery.gov.ua/>.
8. «Ukraine on the way to the EU: realities and prospects». (2022). *Natsional'na bezpeka i oborona*. №1-2, 2022. pp. 5-9. Available at: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2022 р.